

Smärre meddelanden.

Dödskota.

I Fataburen 1911 s. 110 findes en opsats om »dö'kota», som jeg kan give et par oplysninger til, der mulig kan have betydning for sagen.

Her i Danmark kender jeg ingen form svarende til »dødkota», derimod har vi »bøddelstykket» el. »banestykket», den øverste halshvirvel på får, sagtens også på svin, med ködet, der sidder på den. Betydningen er klar nok: den halshvirvel, hvor dyret får sin bane el. hvor »bödlén» dræber. Og der tilføjes i folketroen, at ingen må spise ködet derpå, den, som gör det, kommer til at dræbe et menneske, derfor gives det til fattige. Således siges i Sælland. I Vestjylland, at karlene ikke må spise ködet på fårets banestykke; gör de det, bliver de hidsige, galhovede. Er det banestykket af et hanfår, en buk, gör det manden, der spiser det til morder! Husmoderen giver aldrig nogen af mændene det stykke, kvinder kan derimod rolig spise det, eller det gives til den mest godsindede i huset. Stykket med øverste halshvirvel skal også somme steder kaldes »gabestykket», om der da ikke ligger en fejlløring eller misforståelse til grund. Jeg kan ingen rimelig forklaring give. I Vestsælland »dalbag» og her kommer vi til det svenske »dallbake», »spenerygg», men også halsstykket på et slagtet kreatur, hvor det er stukket (Rietz s. 83). Jeg anfører fremdeles som svenske navne: »den leden uti ryggen, som sitter näst intill halsen eller hals-qvarnen, skall alltid afhuggas och bortkastas, hvilket stycke kallas 'helgonastycket' eller 'böls(bödels)kota.' Mulig er forklaringen til »helgonakota» at

finde i den sællandske folketro: ködet derpå spistes ikke inden døre, men blev givet til fattige. Således er der i vestdanske dialekter blevet stående som navn på stykket nærmest endeskiven af vore rugbrød: »jomfrustykket», jfr fr. la part de la Vierge, som bortgaves til fattige. Det samme gælder fæstepenge, som kaldes »gudspenge», ældre dansk »helgenspenning», der oprindeligt som denarius sanctus gaves til fattige.

På nýislandsk kaldes dette stykke »banakringla», hvirvelen, hvor dyret har fået sin bane.

Så var der sagnene. Jeg henviser først til Hyltén-Cavallius, Wärend I. 467, hvor der omtales, at fanden kan iføre sig menneskeham og dermed fare omkring og spöge, og så fortsættes: »för att kunna göra detta måste han dock alltid derjemte taga någon ledamot af den dödes kropp. Således hände sig en gång, att en man sköt på gästen, och hade sådana konster, att han kunde träffa honom. När han så kom dit, låg där bara skulderbladet efter en död människa.» Her er altså ikke tale om nogen halshvirvel, men det stemmer med en beretning hos Árnason, Þjóðsögur I. 317, hvor der tales om at mane døde af grav. Det hedder videre: nogle siger, at man skal tage et eller andet ben af en dødning og trylle det med heksekunster, så at det får menneskeskikkelse og så sende genfærdet mod den person, man vil gøre fortræd. Er den, til hvem »sendingen» skikkes, så troldomsklog, at han kan træffe lige midt på dødningebenet hos genfærdet eller nævne den vaktede døde ved sit rette navn, magter denne ingen fortræd at gøre og må forsvinde.

Nu fortælles nogle sagn, som jeg skal kortelig gengive.

En bonde var en dag henimod aften sysselsat i sin høgård, og blev va'r, at en skikkelse kom ind til ham. Han blev så forfærdet, at han kastede hökrogen fra sig og løb; men da han skulde fodre kvæget, måtte han snart gå tilbage for at finde hökrogen; han fandt den, men så, at der på spidsen af den sad en »banakringla», og forstod, at det var et genfærd, der var kommet, thi han havde hørt, at der kun behøvedes et ben af en dødning for deraf at trylle en sending, men også, at man kunde drive utysket på flugt, om man kunde træffe dette ben med jærnsodd.

En enke, som var fremsynt, syslede med maden inde i »buret», og så en skikkelse komme ind gennem gangen til burdøren. Hun stod med kniv i hånd og stirrede uræd på skikkelsen, der var helt sort men havde en hvid plet. Mod denne huggede hun af al magt sin kniv, en stærk larm hörtes, og da var det for hende, som om kniven blev slået ud af hendes hånd, og hun kunde ikke finde den. Næste morgen lå kniven udenfor husdøren, på dens odd sad ryghvirvelen af et menneske.

En mand færdedes engang på isen ved aftenstide. Da han kom til noget sammenskruet is, mödte han en lang person med en overkjole på. Det var et genfærd, der var sendt mod en anden, men som ved et tilfælde traf manden, der böjede sig forover [for at få undertag] og angreb draugen, der gled på isen, da den intet angreb ventede og stødte med ryggen mod en opstående iskant. Et stærkt brag hörtes, manden faldt forover, da draugen slap ud af hans greb og et menneskeben faldt ned på isen.¹

Endelig fortælles om en ung præst, hvis fader var et genfærd og til hvem der knyttes den spådom, at han skulde vokse op, blive præst, men i det øjeblik han første gang foran alteret løftede hænderne for at velsigne folket, skulde kirken med hele forsamlingen synke i dybet. Et råd fandtes at dræbe præsten, inden han havde fået ordene udtalt. Så gik årene, alt skete, som spået var, præsten stod for alteret, kirken var fyldt til trængsel. En gammel kvinde, som kendte sammenhængen, trængte ind på sin søn, at han skulde dræbe præsten, og da denne vendte sig mod menigheden for at velsigne, vinkede hun til sønnen; skönt ugerne rejste denne sig og gennemborede præsten, der sank død om. Nogle af mændene løb til for at gribe morderen, andre for at hjælpe præsten, og fandt foran alteret kun »banakringlan». Så forstod de, at sagen ej var så ligetil; den gamle kvinde rejste sig og gjorde rede for sammenhængen fra først og til sidst.²

Det er jo nu i hög grad rimeligt, at bagved disse fortællinger spøger den gamle forestilling, der vel i sin tid har hört videnskaben

¹ Árnason I. 320 flg.

² Árnason I. 286 flg.

til, om det mærkelige ben »luz». Selv har jeg for mange år siden oplevet et lignende eksempel, hvordan et stykke af middelalderens lægekunst endnu levede i Vestjylland. Der var et lille kaffeselskab i byen, hvortil jeg var indbudt, madam Brun kom på bordet og samtalen gik, da en af de tilstedeværende klagede over »lændeonde» (lumbago). Straks faldt en anden ind: »Så må du hen til Store Kirsten Marie og lade hende træde dig!» Fuld af forundring spurgte jeg, hvad meningen var dermed, folk lo, og jeg erholdt dengang kun en halv besked, men forfulgte sagen og fik at vide, at den syge skulde lægge sig over et dørtrin; en kone, der havde født tvillinger og som bar et sjældent navn, skulde med hænderne gribe i et par knager foroven i dørkarmen, gå frem og tilbage [i strømpefodder] på patientens ryg. Den syge spurgte: »Hvorfor træder du mig?» — »Jeg træder dig, fordi jeg har det fortrin fremfor dig, at jeg har båret tre tunger, tre hjerter, tre lænder under en hue.» Dette er altså en ældre form for den nu så almindelige massage. Senere fandt jeg denne kur mange steder brugt, også i Sverige (Hyltén-Cavall. I. 384), i England, Frankrig, Tyskland, ja indtil Kurdistan og opdagede omsider, at forskriften var at læse hos Theodosius den Stores livlæge, Marcellus Burdigalensis.¹

Såvidt jeg forstår hele den gruppe af folketro, som kaldes overtro, er den »lævn», »rest» (survival) af fortids videnskab eller af fortids religiøse tro.

Men tilbage til »luz». I Eisenmengers *Entdecktes Judenthum* (1711) II. 930 er en særdeles udførlig redegørelse for dette ben, og jeg følger til de i *Fataburen* meddelte forklaringer et par nye træk. Det hedder: »når opstandelsens dag kommer, vil den højlovede Gud give alle dem, der døde udenfor Israels landemærker, et forklaret legeme, skabt af et lille ben i ryggraden.» »Dette ben fugtes af opstandelsens dugg og er som surdej i mel, vil gennemtrænge alt. Af det dannes alle lemmer, alle nerver, hud og kød vokser ud af det, og når det er skét, føres legemerne til Israels land og modtager i dette rene land deres sjæle.»²

¹ Grimm, *Ueber Marc. Burdigalensis* (1849), s. 20. 67.

² Se endnu: M. Josef bin Gorion, *Sagen d. Juden I*, 197.

Og så nævnes rabbinerne bestandig med tilføjelsen »i velsignet ihukommelse,» mens i den anførte anekdote til kejser Hadrian navn føjes ønsket: »måtte hans ben knuses i helvede!»

Iblandt navnene, som anføres fra Tyskland om dette hemlighedsfulde ben, gives forklaring til dem, der er sammensatte med Sau i en opsats af Höfler i Zeitschr. d. Vereins f. Volksk. V. (1895) s. 101, hvor halshvirveln hos svinet er afbildet og viser en utydelig menneskeskikkelse.

Forestillingen om et sådant ben har sikkert været udbredt i store kredse. I en engelsk prædiken fra 1659 omtaler præsten en gammel mand over 60, der lå på sin dødsseng og blev spurgt om sin tro og sit håb. Præsten vilde høre hans tanker om Gud. »Det var en god gammel mand; Kristus var en dygtig ung mand, hans sjæl var et stort ben i hans krop og himmerige en kön, grøn eng.»¹ Det var den gamles trosbekendelse, hans sjæleben er vel atter, ligesom genfærdssagnene fra Sverige og Island, almuens uklare opfattelse og omtydning af de lærde skoletheorier.

Selve forestillingen, at menneskesjælens bolig er et af legemets ben, at sjælens ulegemlige væsen må søges og findes i et materielt stof, hører til den folketro, der findes ned til vore dage blandt de forskellige naturfolk. Der nævnes således hjærneskallen, ryghvirvler, rygmarven, eller blot et ben, et hvilket som helst kan vel gøre tjeneste. Blandt Azteker fortælles, at guderne stjal et dødningeben fra Hades, lagde det i en skål, smurte det med deres blod, da fødtes dreng og pige deraf.² Liv föder liv.

Ainuer betragter rygraden som livets sæde, ingen kriger kan dræbes uden at rygraden söndres.³

Og går man ud fra en sådan tankegang er det til at forstå, at det betragtes som en særlig grusomhed at tilintetgøre dødningeben. Jeg anfører profeten Amos (2. 1). Herren siger: »For tre overtrædelser af Moab og for fire — jeg tager det ikke tilbage — fordi han brændte

¹ Anført hos Gomme, Folklore as an historical Science s. 189.

² A. Lang, Myth, Ritual, Religion I. 204 jfr. Tylor, Prim. Culture II. 150. Folklore III. 7. Macculloch, Childhood of Fiction 111.

³ Journ. of Amer. Folklore VII. 17.

Edom konges ben til kalk, derfor vil jeg sende en ild i Moab, der skal fortære Kirjots paladser.»

Og hvor forestillingen lever, vil det atter få udtryk i fortælling og folkeviser og i sene tider findes som »lævn» blandt folkeslag, der ved udvikling gennem lange tidsrum er skilt fra naturfolks tankegang.

I Rinks Eskimoiske Æventyr og Sagn (s. 11) fortælles om to småpiger, der legede med benstykker af örn og hval. Den ene önsker sig örn til ægtefælle, den anden hval, disse dyr er straks tilstede, tager dem. Begge flygter de fra deres mænd, og forfølges. Da hvalen er ved at fange sin, kaster hun sin pels på den, og der lå et hvalben tilbage. I Nordamerika er blandt Algonkin Indianer et sagn eller æventyr om en troldmand, der blev slået ihjel den ene gang efter den anden, men bestandig blev levendegjort ved en af sine knokler.¹ Herhen kan vel også regnes hvad samme forfatter, der har levet blandt Zigöjnerne og skrevet om dem, meddeler, at en alf, et genfærd eller lignende lille skikkelse hos dem kaldes »kuklos» eller »kukalos», hvad der udledes af nygræsk »kukalon», et ben.² Den samme gløse betyder hos Zigöjnerne også et ben.

Endelig nævner jeg endnu de over hele Europa spredte sagn og folkeviser, om den myrde piges ben, hvoraf der blev gjort en harpe eller en fløjte og som, da der blev spillet på den, forrædte morderen. Se Afzelius nr. 16 »den underbara harpan», Grundtvig DgF. nr. 95, »den talende strengeleg», Grimm KM. nr. 28, »der singende Knochen».

H. F. Feilberg.

Om s. k. laxjärn, harpunartade redskap för fångst af lax.

I Gideå by, Björna socken af Västernorrlands län, har man af ålder ända till omkring år 1890 för fångst af från hafvet uppstigande lax använt ett ganska egendomligt och för öfrigt inom landet

¹ Leland, Algonkin Legends 158 fig.

² Journal of Amer. Fokl. III, 161.